KATHARINA KUNTER

500 godina protestantizma – Putovanje od početaka do naših dana

MARTIN LUTHER

Katharina Kunter

500 godina protestantizma

Putovanje od početaka do naših dana

Teološki fakultet
Matija Vlačić Ilirik
ZAGREB, listopad 2017.

Slika na str. 2:
Lutherov spomenik ispred ruševina Frauenkirche u Dresdenu, 1997.

Katharina Kunter
500 godina protestantizma – Putovanje od početaka do naših dana

UREDNICA
doc. dr. sc. Lidija Matošević

RECENZENTI
prof. dr. sc. Alojz Jembrih
izv. prof. dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus

NAKLADNIK
Teološki fakultet Matija Vlačić Ilirik
Radićeva 34, Zagreb

ZA NAKLADNIKA
doc. dr. sc. Lidija Matošević

PRIJEVOD
doc. dr. sc. Marina Schumann

TEOLOŠKO-JEZIČNA LEKTURA
Ruben Knežević, dipl. theol.

KOREKTURA
Mr. sc. Enoh Šeba
mag. theol. Entoni Šeperić

PRIJELOM I GRAFIČKA PRIPREMA
Teofil Dereta

TISAK I UVEZ
Tiskara Zelina d. d.
K. Krizmanić 1
Sveti Ivan Zelina

Copyright za ovo izdanje: © 2017, Teološki fakultet Matija Vlačić Ilirik, Zagreb, Radićeva 34.
Sva prava pridržana. Ni jedan dio ove knjige ne smije se bez odobrenja nakladnika reproducirati ili prenositi u bilo kojem obliku, ni na koji način, elektronički ili mehanički, uključujući fotokopiranje, snimanje ili pohranjivanje u bazu podataka.

Izdanje ove knjige pripomogli su novčanom potporom
Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske
Gustav-Adolf-Werk
Martin-Luther-Bund

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000976242

Sadržaj

Predgovor **7**

I. Europa, stara Crkva i nove ideje **11**

Crkva i kršćanstvo prije reformacije 12
Kritika Crkve, nova pobožnost i humanizam 16

II. Prodor, proturječje i prijelom:
reformacija u Njemačkoj **21**

Prvi protestant Njemačke: Martin Luther 22
Reformacija se potvrđuje 33
Evangelici postaju „protestantima" 42
Nastanak Evangeličke Crkve 45
Žene i reformacija 46

III. Raznolikost, radikalizam i alternative:
reformacije u Europi **51**

Osvajanje gradova: Zürich i Ženeva u Švicarskoj 54
Kraljevske reformacije u Sjevernoj Europi 61
Reformacijski otpor u Nizozemskoj 65
Reformacija u Francuskoj 73
Reformacija u zemljama inkvizicije: Italija i Španjolska 75
Reformacija na istoku Srednje Europe 79
Reformacije u Engleskoj i Škotskoj 86

IV. Protestantizam se profilira:
17. i 18. stoljeće **97**

Između rata i mira 98

Puritanci i probuđenici u Starom i Novom svijetu 104
Protestantizam u umjetnosti i glazbi 114
Otoci pobožnosti 127

V. Na strani moćnika – na strani nemoćnih:
19. stoljeće 137

Protestantizam i modernizam 138
Između prijestolja i oltara 150
Protestantizam i socijalno pitanje u Njemačkoj 158
Misija, kolonizacija i globalizacija 167

VI. Protestantizam u svijetu mogućnosti:
20. stoljeće 175

Ekumenski pokret: vizija o jedinstvu Crkve 176
Žene pokreću Crkvu i društvo 186
Tamna sjena: nacionalsocijalizam i holokaust 193
Teologija i promišljanja o Bogu: prijelomna točka 203
Pomirenje i izgradnja mostova 212
Ljudska prava 216
Protestantizam uoči reformacijskog jubileja 226

Pogled u budućnost 231

Kronološki pregled 234

Preporučena literatura 238

Popis ilustracija 240

Predgovor

Draga čitateljice, dragi čitatelju! Ova Vas knjiga poziva na putovanje u svijet protestantizma. To nije neki potonuo ili svijet prekriven prašinom kako bi se moglo učiniti na prvi pogled, nego svijet koji ima mnogo toga zajedničkog s našim današnjim načinom razmišljanja i djelovanja. „Protestantskiji si nego što misliš" - tako, na primjer, glasi slogan jedne javne kampanje nizozemskog protestantizma. Time se želi reći da protestantizam nije samo stvar osobne vjere, nego je utjecao i na naše vrijednosne predodžbe, naše društvene i gospodarstvene strukture, kao i na našu kulturu. Prema tome, nije slučajnost što su zemlje poput Nizozemske, Švedske, Norveške, Danske ili Švicarske i Kanade „globalni Samarijanci", budući da se ondje ljudi više angažiraju u dobrotvornom radu na očuvanju ljudskih prava nego što je to drugdje slučaj, i budući da se ondje isplaćuju najviše potpore organizacijama za zaštitu ljudskih prava.

Onaj tko želi shvatiti današnji svijet – a to se odnosi prvenstveno na Europu i Sjevernu Ameriku – mora se približiti njegovu unutarnjem kompasu. Naše putovanje stoga započinje reformacijom u Njemačkoj i u Europi. Ono prati put kojim se pokret koji je potaknuo Martin Luther razvio, preko različitih čvorišta povijesti, u globalno rasprostranjenu kršćansku konfesiju. Specifična je karakteristika tog pokreta raznolikost. Jer protestantizam je više od puke ustanove Evangeličke Crkve u raznim zemljama ili biskupa na njezinu čelu. On osim luteranstva, kalvinizma ili dijelova anglikanizma obuhvaća i skupine i pokrete koji su se razvili onkraj tradicionalne reformacijske vjeroispovijesti – trenutno je riječ o nekih trideset tisuća zajednica. Iako svi oni prihvaćaju Bibliju kao jedini vjerski autoritet, postoji gotovo jednako toliko tumačenja koliko i usmjerenja ili čak pojedinaca.

Takav razvoj situacije redovnik Martin Luther u 16. stoljeću nije, dakako, mogao predvidjeti. Ipak, njegova unutarnja potraga za Božjom milošću i otkupljenjem već je sadržavala onu iskru individualnosti koja će tijekom povijesti postati još jednom ključnom karakteristikom protestantizma. Jer kada je Luther 1521., na carskom saboru u Wormsu, odbio pred carem i knezovima opozvati svoje teze, bio je među prvima što su se pozvali na slobodu pojedinca koji se smatra odgovornim isključivo pred Bogom. Svoju je odluku objasnio time da ga se može uvjeriti uz pomoć Svetoga pisma ili racionalnih argumenata, ali ne i prijetnjama pape i koncila, jer oni mogu biti u zabludi i često su već zapadali u proturječje.

Taj novi, neposredni odnos čovjeka prema Bogu, koji se zasnivao isključivo na Bibliji te mu više nije trebalo posredništvo svećenika ili relikvija, od tog je trenutka bio duhovna i intelektualna osnova protestantizma. Svaki vjernik (i svaka vjernica) sada je bio svoj vlastiti svećenik pred Bogom i morao je zagovarati sebe sama. Tako je oslobođenost od Crkve kao institucije, koja se do tada činila svemoćnom, kao i od dogmi i pritiska okoline, potaknula na vlastito promišljanje i odgovorno djelovanje. Tijekom proteklih 500 godina to je kod protestanata i protestantkinja

omogućilo razvoj specifičnog, individualnog osjećaja odgovornosti naspram Bogu, svijetu i sebi samom. Često je to dovodilo do konkretnog društvenog i političkog angažmana. U čuvenom govoru, održanom 1967. pred Lincolnovim spomenikom u Washingtonu, Martin Luther King iskazao je tu protestantsku odgovornost sljedećim riječima: „Now is the time to make justice a reality for all of God's children" (Došlo je vrijeme da pravdu učinimo stvarnošću za svu Božju djecu.)

Međutim, ovaj je odnos uvijek bio dvosmjeran: prema naprijed i prema natrag, u modernu i u antimodernu, u mir baš kao i u rat. U tome je protestantizam sličio drugim religijama i konfesijama. Ipak, Lutherovo stajalište da je čovjek pred Bogom uvijek grješnik i istodobno pravednik omogućuje kritičan pogled u vlastitu prošlost i ohrabruje na nove početke.

Samoodgovornost kakvu je propagirao Luther mogla je, međutim, postati i teretom. Jer onaj tko svoju odluku više nije mogao smatrati ovisnom o nekoj nadređenoj crkvenoj instanci dolazio je brže u iskušenje da se osloni na neki novi svjetovni autoritet: državu, ideologiju, naciju ili društvo. Snažna usmjerenost na svijet nosila je pak u sebi opasnost da i sam protestantizam postane čisto svjetovna stvar. Tako se često može činiti da je na nj često uvelike utjecao duh vremena.

Znakovito je ipak da je protestantizam tijekom svoje petstogodišnje povijesti uspio izdržati sve protivnike i raskole, prosvjede i sporove. Često je to čak dovodilo do stvaranja nečega novog i privelo ljude vjeri u Boga – sve do u 21. stoljeće, u kojem po petstoti put obilježavamo obljetnicu pribijanja Lutherovih teza.

Na kraju putovanja željela bih osobno zahvaliti svojoj obitelji. Anko i naše dvije male kćeri, Thyra i Alva, morali su me se odreći na toliko sati – kao i svega lijepoga što smo mogli zajedno proživjeti. Činjenica da su mi unatoč tome poklonili slobodno vrijeme za pisanje ispunjava me velikom zahvalnošću.

Sedamnaest godina nakon pada Berlinskog zida: dresdenska Frauenkirche sa spomenikom Lutheru, 2006.